

פורמלית, כפרוצדורות של בחירות (המוצגת גם כאן) לבין הדמוקרטיה הליברלית המהותית, הרי הצגת הדברים נוטה בבירור להצגת דמוקרטיה מהותית ולא פורמלית.

בהשוואה של ישראל למדינות בעולם הדמוקרטי עולה כי על פי רוב המדדים הבינלאומיים היא מדרגת מיד אחרי הדמוקרטיות הוותיקות, ובסמיכות לדמוקרטיות החדשות של

מזרח אירופה, מרכז אמריקה ודרום אמריקה (עמ' 15). כלומר ישראל דומה יותר למדינות שעברו דמוקרטיזציה מאוחרת יחסית. כשבודקים את המדדים לא ברור עד כמה ניתן לסמוך על מדד שלטון החוק במדינה שאין לה חוקה, ואשר קיימת בה חקיקת חירות מתמדת, ותחום האישות מצוי בידי ראשי העדות.

אך "מדד אחד נותר ללא שינוי (חוק וסדר). במדד זה לא חל שינוי בציונה של ישראל, אבל במדד שלטון החוק שמחשב הבנק העולמי נרשם שיפור" (עמ' 28). ככה זה, כשמתרכזים בספירת אסירים ביטחוניים או פליליים. הכותבים עצמם מציינים שמדד "החוק" בודק את "העוצמה ואת אי משוא פנים של מערכת המשפט במדינה", בעוד שקטגוריית המשנה "סדר" בוחנת את ציות האזרחים לחוק. כיצד ניתן לבדוק ציות לחוק, כשעצם לגיטימיות החוקים עלולה לעורר שאלה? האם הסדר תחום האישות הוא לגיטימי? האם קיום מוסד אקסטרטוריאלני בעל זכויות התיישבותיות (מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית) הוא לגיטימי? האם חוק הקובע אזרחות על מכוח השבות הוא לגיטימי?

מעבר לבעיית תקפות המדדים, עולות שאלות לגבי הבנת האוכלוסייה את הסוגיה הדמוקרטית ופענוחה, נוכח הפער בין התמיכה בה לבין השמעת דעות שאינן מתיישבות עמה. כך למשל מתברר ש-81% מכלל הציבור מסכימים עם הקביעה העקרונית שדמוקרטיה אמנם אינה משטר מושלם, אבל היא עדיפה על כל צורה אחרת של שלטון (עמ' 17). יחד עם זאת 55% תומכים בהנחה כי מצבה של ישראל היה טוב יותר אילו התחשבו פחות בכללי הדמוקרטיה והקפידו יותר על שמירת החוק והסדר הציבורי. נתינת עליונות לשלטון החוק והסדר הציבורי יכולה להתפרש גם כמיתון השסעים בחברה, הפחתת האלימות בה, כמו גם לחימה בשחיתות. זאת ועוד, כשבוחנו שאלה זו לנוכח מידת התמיכה ברעיון שמנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה "יותר מכל הדיונים והחוקים", מתברר כי 60% מהציבור תומכים בהנחה זאת (עמ' 67). כן מתברר כי כאשר התבקשו הנשאלים להביע

הדמוקרטיה מעריך את מצבה מבחינה כמותית על פי שלושה מדדים:

האחד: "מדדים כמותיים שפותחו במכוני מחקר בינלאומיים ועוקבים אחר מצבן של עשרות מדינות במשך שנים" (עמ' 25). עורכי הספר מעירים שבשנת 2010 עדכנו 19 מדדים מתוך 37 הנכללים במדד הדמוקרטיה. במילים אחרות מדובר בקביעה השוואתית של הדמוקרטיה בישראל לעומת מדינות אחרות. המדד השני הנו סקר הדמוקרטיה: "סקר דעת הקהל בהתייחס

לשאלות קבועות מאז שנת 2003, הבוחנות את ההערכות והעמדות של הציבור כלפי מימוש הדמוקרטיה בישראל, מידת התמיכה בה ושביעות הרצון ממנה" (עמ' 26). במילים אחרות, מדובר במדד לבחינת דמוקרטיות עמדות האזרח בישראל.

התמקדות במדד זה בוחנת את "ההלימה בין התמיכה התיאורטית של הציבור [...] בערכים דמוקרטיים מרכזיים [...] ובין מידת התמיכה שלו בתרגום של ערכים אלה לשפת מעשה" (עמ' 26). או במילים אחרות, מדובר במדד לבחינת דמוקרטיה האזרח הלכה למעשה.

מן הראוי לבחון קודם כל את מושג הדמוקרטיה כפי שהוא משמש את החוקרים, שמציינים בצדק כי יש לה הגדרות שונות. על פי הגדרת מדינה דמוקרטית היא "מדינה שבה רוב התושבים נהנים מזכויות האזרחות הכלולות לכל הפחות את הזכות להיבחר ואת הזכות לבחור את מקבלי ההחלטות מתוך שניים או יותר מתמודדים על השלטון, בבחירות תקופתיות, חשאיות, תחרותיות ובעלות תוצאות מחייבות" (עמ' 23). ראשית יש לברר: מדוע מצוין "רוב התושבים" ולא כל התושבים?

ניתן גם לדבר על שלושה הבטים: הבט מוסדי, הבט של זכויות והבט היציבות (שם). מבחינת הבט הזכויות (ההבט השני), מציינים הכותבים שהבט זה עוסק בעיקרון המהותי והפורמלי בדמוקרטיה: שמירה על כבוד האדם וחירותו, על זכויות המיעוט ועל שלטון החוק. הזכויות הכלולות בו הן הזכויות הפוליטיות, האזרחיות, החברתיות והכלכליות. מרכיבים נוספים הם: שוויון מגדרי ושוויון למיעוטים. שלוש הזכויות הראשונות עולות בקנה אחד עם מושג האזרחות העומד בבסיסו של המשטר הדמוקרטי. זכויות כלכליות (קניין) מופיעות בעיקר בהקשר האמריקני תחת הכותרת 'זכויות אזרחיות', משום ששם מתורגמת האזרחות לזכות לקניין (עמ' 24-23).

לגבי מודל זה של הדמוקרטיה ראוי להעיר מספר הערות: א. זכויות מעוגנות בחקיקה והרי אין חוקה בישראל. ב. למרות ההבחנה בין דמוקרטיה

בין מנהיגים ואוכלוסיות "העליות המעצבות", לבין המיושבים המזרחים. כאן נוצרו יחסים קולוניאליים שהניבו מאבקים אלימים, אם כי על רובם ככולם "פיקח" הממסד באמצעות "הטבות" שונות - עלייה מזערית בסולם הריבוד של הדור השלישי והרביעי ובעיקר הכרה במוניקה, ספרות וקולנוע, בעלי גוון מזרחי.

המאבק האתני-מעמדי יתחדש כעבור עשור נוסף על ידי תנועת "הפנתרים השחורים" ו"אוהלים", אך גם הם ידוכאו וישבוק חיים בשל המניפולציות השונות שיפעילו עליהם מנגנוני השלטון, שינסכו לעצמם את הזרם המרכזי בציונות. "כור ההיתוך", "צבא העם" והסכנות הקיומיות של המדינה, לא אפשרו מרד רחב היקף, וסוגיות הביטחון האמיתיות והמדומות העפילו מאז ומעולם על הבנייה טובה יותר של חברה אזרחית, סולידרית ושוויונית יותר.

דן ייב

אז מה מצב הדמוקרטיה בישראל?

מדד דמוקרטיה הישראלית, ערכים דמוקרטיים בישראל הלכה למעשה, הוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה ומרכז גוטמן לסקרים 2010, 154 עמ' בעברית ועוד עשרה באנגלית

בעת שהספר [בעריכת: אשר אריאן וז'ל, תמר הרמן, יובל לבל, מיכאל פילפוב, הילה צבן, ואנה קנפלמן] יצא לאור, געשה התקשורת סביב אירועים שנתפסו כגזענות נגד ערבי ישראל והעובדים הזרים. מסקר של מכון טרומן עלה ש-44% מהאוכלוסייה היהודית בישראל תומכים בקריאת הרבנים לתושבי צפת להימנע מהשכרת דירות לערבים. 40% מאוכלוסייה זו תומך בחוק ועדת הקבלה המאפשר ליישובים קטנים לדחות מועמדים על בסיס "אי התאמה" חברתית תרבותית ('הארץ' 29.12.10). לפי מדד הדמוקרטיה ל-46% מהיהודים מפריעה שכנות של ערבים, ולכ-50% מהערבים מפריעה שכנות של יהודים (עמ' 123-124). אגב נתונים אלו דומים למדי נתוני המדד ב"העשור האבוד של יחסי ערבים יהודים בישראל, סקירת ממצאי המדד בין השנים 2003-2009" שערך פרופ' סמי סמוכה, וממנו עולה ש-43% מהערבים התנגדו בשנת 2009 לשכן יהודי (לעומת 27.2% בשנת 2003), לעומת 50.7% מהיהודים שהתנגדו לשכן ערבי ו-47.4% בשנת 2003.

אז מהו מצב הדמוקרטיה בישראל? מדד

סילאן דלא

קירות

בית משותף או מיטות רבות

אֲנַחְנוּ צְרִיכוֹת לְבַקֵּשׁ רֵשׁוֹת לְבַקֵּר אֶת הַשְּׁנִיָּה, אִין לְנוּ מְקוֹם
אֲנִי מְדַבֵּרֶת עַל עֲצָמֵי בְּרָבִים בְּתַקְוָה שְׂאֲרָאָה אוֹתָךְ שׁוֹב בְּקָרוֹב

הָאֲרִיחִים חֲלָקִים, גְּבַהֲתִי אֲנִי מְרַגֵּשָׁה גְבוּהָה יוֹתֵר הִיא מִחֲבָקָת
אוֹתִי הַשְּׁעָר שְׁלֵנוּ זֶה וְרֵטֵב אֲנִי יְכוּלָה לְהַרִיחַ מִמֶּנָּה אֶת הַבֵּית

אֲמִי הַתְּחַנְנָה לְמִשְׁהוּ שִׁחְזוֹר אוֹתָנוּ וְאֲנִי הַתְּחַנְנָתִי לְמְקוֹם לְקַרְא לּוֹ שְׁלִי
אוֹ שְׁלֵנוּ, מְעִירוֹת אֶת אֶת הַשְּׁנִיָּה מִתְּחַבְּאוֹת מִתַּחַת לְמִטָּה מִתְּחַבְּקוֹת

עֲצָמִים בּוֹהֲקִים כְּתָמִים וּגְדוּלִים מְחוּץ לְחֵלּוֹן נְדָמִים לְמַפְלְצוֹת אֲנַחְנוּ הוֹלְכִים
לְטִיל שֵׁם יוֹם אַחַד בְּאוֹר אֲנִי רוֹאָה פָּנֵס שְׁבוֹר וְחוֹזֶרֶת לִישָׁן

אֶת הַשְּׁעוֹת הָאֲמִתִּיּוֹת שְׁבִילֵינוּ יַחַד בְּשֵׁלֶשׁ הַשָּׁנִים הָרֵאשׁוֹנוֹת לְחֵינֵינוּ
אֲיִנֵּי זֹכֶרֶת כָּלֵל מִצְחִיק כִּי אֶת כָּל הַשָּׂאָר אֲנִי זֹכֶרֶת מְצִין

אִין לִי מְקוֹם הַתְּעוֹרְרָתִי וְכַעֲסָתִי וְכַעֲסָתִי כָּל כֶּךָ הִילָּה לְיָדִי
הַשְּׁמִיעָה קוֹלוֹת מְרָצִים רְצִינִי לְהַעִיר אוֹתָהּ לְהַגִּיד שְׁזֶה לֹא בְּסֹדֵר

בְּמַעֲבַר מְחַדֵּר לְחַדֵּר תָּמִיד יִשְׁנֵם גְּשָׁרִים לְחִצּוֹת שׁוֹם דְּבָר לֹא בָּא בְּקָלוֹת
שׁוֹמֵרֶת הִלְיָה נּוֹחֶרֶת וְאֲנִי מְדַגְּדֶגֶת אֶת כַּפּוֹת רְגֵלֶיהָ, בְּקִשְׁתִּי שִׁיקְרָאוּ לָכֵם מֵהַבֵּית

מְרַבֵּית הַשְּׁעוֹת בּוֹדְרוֹת מְשׁוֹם שְׁכָל הֵיטֵר יִשְׁנִים כָּל כֶּךָ טוֹב, אֲנִי לוֹמֵרֶת לְצַחֵק
גַּם עֲכָשׁוּ כָּל הֵיטֵר יִשְׁנִים כָּל כֶּךָ טוֹב וּמְרַבֵּית הַשְּׁעוֹת בּוֹדְרוֹת

מְעִירוֹת, מִתְּחַבְּאוֹת, מִתְּחַבְּקוֹת, אִין לְנוּ מְקוֹם יַחַד (אֲרָגוּ חוֹל הֵלִיקוֹפְטֵר גְּבוּהָה
מִטוֹת זֶהוּת מְסֻדָּרוֹת בְּשׁוֹרָה פְּנֵת צִיּוֹר עִם גִּירֵי שְׁעוֹה)

אֲנִי תוֹהָה אִיד לְמִדְתִּי לְזֶהוּת אֲתָכֶם אֶפְלוּ בְּחֶשֶׁךְ אוֹ אֶת קוֹל הַסְּנָדְלִים שְׁלָכֶם
נּוֹקְשִׁים בְּחֶצֶר מְאֻחֲרֵי הַחֵלּוֹן שְׁלִי וְלֹא מְעַמִּידִים פְּנֵי מַפְלְצוֹת

עמדה בנוגע לכמה צורות שלטון, כשאחת החלופות היא משטר ריכוזי, כמעט מחצית מהישראלים (44%) סברו שמנהיגות חזקה עדיפה על בחירות ועל הכנסת. 59% מעוניינים בצורה אחרת של שלטון לא דמוקרטי, שלטון מומחים שיקבלו החלטות על פי שיקולים מקצועיים (עמ' 67-68). הליקוי בשתי שאלות אלו נעוץ בעובדה שהן לא נשאלו בהקשר של בירור התמיכה בדמוקרטיה הפרלמנטרית לעומת הדמוקרטיה הנשיאותית. ייתכן שהצבת מודל המשטר הנשיאותי כמודל דמוקרטי, היתה מורידה משמעותית את התמיכה במשטר לא דמוקרטי, באשר לפי עורכי הסקר יש ליותר משליש האזרחים "נסיות אוטוריטאריות מובהקות" (עמ' 82). הצורך בהצבת המודל הנשיאותי מתחזק נוכח הביקורת החזקה על המפלגות ובייחוד נוכח חוסר האמון בהן (עמ' 114).

בסקר עצמו מתברר, שמבחינת אזרחיה, לוקה ישראל באי הפנמת עקרונות ותפיסות הדמוקרטיה הליברלית. רק 51% מכלל הציבור מצדדים בשוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים [אם כי במקום אחר צוינו אחוזים שונים: 54% מהיהודים בישראל תומכים בשוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים]. לא פחות חשוב מכך, מתברר כי [בדומה לשנת 2009] גם השנה 53% מהיהודים בישראל הסכימו לאמירה שעל הממשלה לעודד הגירת ערבים מהארץ (עמ' 71). נוכח הדרת הערבים מהשירות הציבורי לא מפתיע להיווכח כי ש-70% מהיהודים מתנגדים למינוי ערבים לתפקידים בכירים במדינה (עמ' 118). נתון מדאיג נוסף הוא ש-62% מהיהודים סבורים שכל עוד מדינת ישראל נמצאת בסכסוך עם הפלסטינים אסור להתחשב בדעות האזרחים הערבים בנושאי חוץ וביטחון (עמ' 119).

ניתן לסכם ולומר שמבחינת היחס למיעוט הערבי, מדינת ישראל לוקה מהותית ביחס להגדרה של מדינה דמוקרטית מודרנית, בה כל האזרחים הם הריבון והם שווים בפני החוק בזכויותיהם. אם מדברים על עיקרון הדמוקרטיה הליברלית כמו חופש ההפגנה הנובע מחופש הביטוי, עולה החשש שלא רק הנשאלים לוקים בהפנמת מהות הדמוקרטיה הליברלית, אלא גם עורכי הסקר, בנייתוח תוצאותיו. כך לדוגמה מתברר: "57% סבורים שיש לאפשר למשטרה לפזר הפגנות הפוגעות בסדר הציבורי, כאשר במונח 'סדר ציבורי' התייחסה השאלה לשיבושי תחבורה, כלומר לאי נוחות מסוימת אך לא לפגיעה ברכוש או בנפש" (עמ' 112). האם הסדר הציבורי חשוב יותר מזכות ההפגנה? האומנם תפקיד המשטרה הוא לפזר הפגנות במקרים אלו או להסדיר את הסדר הציבורי במהלך קיום ההפגנה? ❖

יוסי ברנע